

ROLA NAUCZYCIELA W PROCESIE DYDAKTYCZNYM

ROLA NAUCZYCIELA W PROCESIE DYDAKTYCZNYM

*„ Wychowawca, który
nie włacza a wyzwala,
nie ciągnie a wznosi,
nie ugniata a kształtuje,
nie dyktuje a uczy,
nie żąda a zapytuje,
przeżyje wraz z dzieckiem
wiele natchnionych chwil. ”*

Janusz Korczak

W procesie kształcenia i wychowania młodego pokolenia istotną rolę odgrywa nauczyciel. Ogólna wiedza nauczyciela, bogactwo jego charakteru i jego zamiłowanie do piękna stanowią jedynie warunek pedagogicznego oddziaływania na uczniów, ale nie przesądzają wcale o wyniku tego oddziaływania. On bowiem zależy przede wszystkim od efektywności pracy nauczyciela nad przekształceniem umysłów swoich uczniów, od stosunków pomiędzy nauczycielem a uczniami, od jego zaangażowania w swoją pracę, oraz od jego osobowości.

Proces dydaktyczny to wychowanie i kształcenie. Wychowanie jest podstawowym pojęciem w pedagogice. Według Bogdana Suchodolskiego „rzeczą najważniejszą w wychowaniu jest kształtowanie ludzi tak, aby umieli żyć w warunkach współczesnej cywilizacji, aby umieli podjąć zadaniom, które im stawia, aby korzystali z możliwości kulturalnego rozwoju, które im dostarcza”. Wychowanie to złożony proces, który obejmuje różne formy oddziaływania na człowieka oraz wpływa na jego rozwój przez całe życie. Pojęciem równorzędnym z wychowaniem jest kształcenie. Kształcenie jest procesem ciągłym i bardzo złożonym. Zdaniem Godlewskiego „kształceniem można nazwać ogół czynności i procesów umożliwiających ludziom uzyskanie orientacji w otaczającej rzeczywistości przyrodniczej i społecznej”. Dzięki tym czynnościom i procesom ludzie zdobywają określony zasób wiedzy, umiejętności i sprawności. Z kolei Douglas Barnes charakteryzuje proces kształcenia jako „*kształtowanie intelektu, przekonań wartości, jakie odbywa się pod egidą szkoły*”. Zwraca również uwagę na cele stawiane uczniom przez nauczycieli, odpowiednio dobrane przez nich treści i metody nauczania. Określa metody nauczania jako ważne i istotne w procesie kształcenia, ale w równej mierze mówi o celach uczniów, o ich przekonaniach i wartościach, które wpływają na rzeczywisty proces kształcenia, tak samo, jak cele zaplanowane

przez nauczyciela. Twierdzi, że kształtowanie to przekształcenie już posiadanej i wciąż nabywanej przez uczniów wiedzy. Dopatruje się on także pewnych cech organizacyjnych i kulturowych w instytucji samej szkoły oraz pewnych „ukrytych wartości”, które dana szkoła reprezentuje. Dlatego więc, gdy mówi o rzeczywistym procesie kształcenia -mówi o sumie wszystkich celów, zarówno tych stawianych przez nauczyciela, ucznia jak i przez szkołę . Zadaniem nauczyciela jest w równej mierze uczyć, co wychowywać. Stefan Wołoszyn twierdzi jednak, że „ **wychowywać mogą jedynie ludzie wychowani**”. Odnosi się to w szczególności do nauczyciela i szkoły, ponieważ ta jest instytucją wychowawczą, a nauczyciel powinien być powołanym i przygotowanym wychowawcą. Zdaniem Wołoszyna „ wychowuje się nie tylko przez to, co się wie i umie, ale przez to kim się jest i jaka kulturę duchową i moralną reprezentuje nauczyciel i wychowawca”.

Tak więc w najprostszym ujęciu można stwierdzić, że główną rolą nauczyciela jest przekazywanie wiedzy, natomiast rolą ucznia jest jej przyswajanie. Trzeba jednak pamiętać o takich aspektach w relacji uczeń - nauczyciel, które na celu mają ukształtowanie osobowości, wychowanie oraz nauczenie dziecka jak wykorzystać w praktyce przyswojoną wiedzę. Podstawą działań nauczyciela skierowanych w stronę ucznia, zawsze jest pewien system przekonań na temat natury dziecka, jego rozwoju oraz podstawowych celów kierowanych na nie oddziaływań wychowawczych i dydaktycznych. A. Brzezińska wyróżnia dwa systemy traktowania dziecka. Pierwszy traktuje dziecko jako „białą kartę”, na której zapisywane są jego kolejne doświadczenia, a otoczenie społeczne i płynące od niego wymagania i oczekiwania jako główny czynnik rozwoju dziecka. Wychowanie i nauczanie są tu traktowane jako systemy działań modelujących jednostkę, kształtujących ją według jakiegoś przyjętego wzoru, modelu czy ideału wychowania. Drugi system traktuje zaś dziecko jako istotę od urodzenia aktywną, poznającą świat poprzez działanie, jako istotę autonomiczną, budującą swój obraz świata, jako jednostkę kreatywną, korzystającą z własnej bogatej wyobraźni. Uczeń traktowany jest tu jako podmiot własnej aktywności, ma on znaczny wkład we własny rozwój. W takim ujęciu wychowanie nie jest i nie może być jedynie modelowaniem czy kształtowaniem dziecka według przyjętego wzoru. Wychowanie staje się przede wszystkim uczestnictwem w rozwoju, organizowaniem odpowiednich ku temu warunków, włączaniem się w spontanicznie podejmowane działania.

W zależności od sposobu traktowania ucznia można mówić o otwartym i zamkniętym stylu wychowania . Przy stosowaniu zamkniętego stylu pracy, kiedy to nauczyciel jest osobą dominującą, kierującą wszelkimi poczynaniami dziecka, ograniczającą jego swobodę poszukiwania i swobodę wyboru – on sam staje się ośrodkiem planowania, analizowania konsekwencji, przewidywania . Postępując w taki sposób, doraźnie osiąga zamierzone przez siebie efekty, gdyż uczniowie robią to,

co mają robić, w określony, narzucony sposób, w rezultacie jednak przyczynia się do opóźniania rozwoju dziecka. Główne źródło aktywności dzieci leży poza nimi, w osobie nauczyciela, w jego pomysłowości, wiedzy, umiejętnościach. Staje się on dla uczniów osobą, która zawsze wie lepiej, wszystko umie i nic jej nie zaskoczy. Jest osobą oceniającą i wydającą wyroki. Dziecko nie ma wpływu i kontroli nad kolejnymi zdarzeniami.

W otwartym stylu pracy nauczyciela, sytuacje dydaktyczne i wychowawcze są tak przez niego aranżowane, by to uczeń nadawał im ostateczny kształt, by mógł decydować ostatecznie co, jak, jak długo, z kim i gdzie będzie robił. Stwarza się mu warunki nie tylko do podejmowania działań, ale także do ich analizowania, zastanawiania się, planowania, przewidywania ich konsekwencji. „Dziecku przyznaje się status podmiotu, rezygnując z jednokierunkowego wpływu, oddziaływania nauczyciela (podmiotu) na dziecko (przedmiot) na rzecz dwukierunkowego, względnie zrównoważonego wpływu, oddziaływania na siebie dwóch podmiotów (nauczyciela i dziecka)”(Kowalik-OlubińskaM.).

Podmiotowość dziecka wyraża się w możliwości podejmowania aktywności względnie autonomicznej, tj. wypływającej z własnej intencji, stanowiących o jego odrębności i indywidualności.

„Zasada dwupodmiotowości w wychowaniu, (...) zakłada wzajemność i równowagę w „braniu” i „dawaniu” zarówno przez nauczyciela, jak i przez ucznia, naprzemiennosc zajmowania pierwszej (inicjującej) i drugiej (przyjmującej) pozycji w organizowaniu aktywności. Kierując się tą zasadą, nauczyciel nie może stale podkreślać własnej kompetencji wobec ucznia, musi też uznawać, że i on jest kompetentny w wielu dziedzinach” (Guz S.).

Przyjęcie tej zasady przejawia się w traktowaniu dziecka jak drugiego człowieka, a więc stosowaniu i przestrzeganiu wobec niego takich samych zasad zachowania jak wobec innych dorosłych.

Według A Brzezińskiej nauczyciel powinien stawać się nauczycielem proponującym, zachęcającym do działania. W tym celu stwarza sytuacje wywołujące zaciekawienie i podtrzymuje zapał poznawczy ucznia, pozostawiając czas na realizację rozpoczętych działań, powstrzymując się przy tym od zaleceń, nadmiernego wyjaśniania i oczekiwania na takie wypowiedzi, które sam z góry ustalił. Nauczyciel powinien się również starać być otwarty na pomysły uczniów, a także gotowy do ich akceptacji oraz umieć zrezygnować z własnych koncepcji i wyjść naprzeciw oczekiwaniom wychowanków. Otwartość, to także wrażliwość na potrzeby każdego dziecka i umiejętność ich zaspokajania stosownie do jego indywidualnych właściwości i możliwości. To również przewidywanie nie tylko pozytywnych skutków oddziaływań wychowawczych, ale dostrzeganie możliwości występowania konfliktów i trudności w rozwoju.

Nauczyciel otwarty na siebie jest nastawiony na własny rozwój, dąży do wypróbowania nowych metod pracy, ocenia obiektywnie swoje osiągnięcia, chce być innowacyjny. Podejmuje pracę nad sobą, nad poszerzeniem wiedzy zawodowej, a przede wszystkim nad doskonaleniem cech osobowych. Umie podejmować ryzyko, odznacza się odwagą życia. Można oczekiwać, że uczniowie otwartych nauczycieli będą sami również otwarci, twórczy, obiektywni i krytyczni. Ważną cechą współczesnego nauczyciela jest jego empatyczność. „Powinien on umieć dostrzegać, rozumieć i właściwie reagować na uczucia innych osób, być skłonny do zastanawiania się nad tym, co mogą w różnych sytuacjach czuć i myśleć jego podopieczni, co kieruje ich postępowaniem” (Guz S.). Kolejną cechą jest dynamizm. Nauczyciel dynamiczny w sensie fizycznym jest wśród dzieci, przemieszcza się razem z nimi nie będąc przypisanym do jednego miejsca.

Nauczyciel dynamiczny w sensie psychicznym, otwarty jest na pomysły uczniów, potrafi je przyjmować i modyfikować, a także potrafi modyfikować pomysły własne pod wpływem oczekiwań i potrzeb dzieci. Nauczyciel powinien być niedyrektywny, skłonny analizować i wyjaśniać zachowania dzieci, a nie tylko oceniać je i odrzucać. Powinien umieć spróbować zamienić w wypowiedziach kierowanych do dzieci zakazy na propozycje, a stwierdzenia negatywne na pozytywne. Współczesny nauczyciel to również nauczyciel innowacyjny. „Proces edukacyjny nastawiony jest z jednej strony na zapoznanie dziecka z czynnościami algorytmicznymi i wypracowanie czynności rutynowych, przy rozwiązywaniu problemów. Z drugiej strony, uczenie ma przygotowywać dziecko do radzenia sobie w sytuacjach nowych. Ten rodzaj uczenia zwany jest innowacyjnym” (A.Brzezińska). W takim sposobie uczenia chodzi o wyrabianie u dzieci poczucia sprawstwa, możliwości wyboru i indywidualnych rozwiązań oraz przyjmowania odpowiedzialności za własne działanie. Wpływa ono nie tylko na intelekt, ale także na uczucia i wolę. Ważny staje się bezpośredni kontakt z nauczycielem, który pełni rolę przewodnika wprowadzającego w świat wartości. Jego zadaniem jest rozwijanie wrażliwości na innych, budzenie szacunku dla przeżyć i sądów innych ludzi, zwraca uwagę na wartości humanistyczne, tj. ekologiczne i społeczne. Nauczyciel uzgadnia kierunek pracy z uczniami w celu ujednoczenia postępowania, konsekwencji wpływów, kontaktuje się z rodzicami. Zbiera informacje o uczniach różnymi sposobami (od rodziców, na drodze obserwacji), porównuje z wiedzą psychologiczną, pedagogiczną, by pomóc dziecku rozwijać się, doskonalić. Bierze pod uwagę propozycje uczniów dotyczące różnych form aktywności, dyskutuje z nimi, wspólnie wybiera najciekawsze, najkorzystniejsze z punktu widzenia potrzeb dzieci w zakresie poznawania świata rzeczy, ludzi, przeżywania wartości. Jest cierpliwy, nie oczekuje natychmiastowego efektu w postępowaniu dzieci, rozumie, iż w wychowaniu należy respektować czas, że dziecko nie może być ponaglone, poganiane w imię realizacji programu.

Nauczyciel- wychowawca jest wśród dzieci, rozmawia z nimi (nie mówi do nich), obdarza

je uwagą wartościującą, jest życzliwy, gotowy do wyjaśnień, pomocy. Prowadzi dyskretną obserwację zachowań dzieci, włącza się w tok ich działania, proponuje nowe formy, środki, treści. Subtelnie wplata w tok zajęć dzieci zadania rozwijające, kształtujące, doskonalące osobowość, pozostawia uczniom w realizacji zadań dużą swobodę wyboru metody, miejsca, czasu, tempa, partnera, środków. Zachowuje indywidualną linię rozwoju każdego dziecka, proponuje zadania wariantowe o zróżnicowanej konstrukcji. Akceptuje siebie wśród dzieci, ufa im, rozumie je.

Nauczyciel ma prawo do szacunku, bo sam szanuje innych, do godności, bo sam ją uznaje w stosunku do innych. Ma prawo do błędu, ale i obowiązek jego unikania. Wśród uczniów jest przede wszystkim wykwalifikowanym człowiekiem. „Programem nauczyciela jest program dziecka (jego możliwości, potrzeby, motywacje), jemu podporządkowuje treści i szczegółowe miejsce, czas działania edukacyjnego. Wymóg ten narzuca konieczność wczuwania się w położenie dziecka, spojrzenie na świat jego oczyma, organizacji warunków do bezpośredniego doświadczania przez kontakt z ludźmi i rzeczami” (Waloszek D.).

W procesie dydaktycznym nauczyciel stosuje rozmaite metody, strategie i zasady nauczania. Zasady nauczania - są to formy postępowania dydaktycznego, których przestrzeganie umożliwia nauczycielowi zapoznanie uczniów z podstawami usystematyzowanej wiedzy, rozwijanie ich zainteresowań i zdolności poznawczych oraz wdrażanie do samokształcenia. J. Półturzycki wyróżnia następujące zasady nauczania:

- pogładowości - konieczność przyswajania wiedzy w toku bezpośredniego poznawania rzeczy, zjawisk oraz procesów bądź przez kontakt z ich zamiennikami w postaci pomocy naukowych; pogładowość wpływa na zwiększenie zdolności rozumienia i zapamiętywania
- przystępności - stopniowanie trudności przekazywanych treści oraz dostosowywanie ich do poziomu rozwoju uczniów; jest to przechodzenie od rzeczy bliskich do dalekich, od łatwych do trudnych
- systematyczności- ważna tak dla nauczyciela jak i dla uczniów; materiał powinien być przerabiany w odpowiedniej kolejności oraz wiązany z treściami już przyswojonymi, przy akcentowaniu zasadniczych kwestii
- świadomego i aktywnego uczestnictwa - jest przeciwieństwem tradycyjnej szkoły, gdzie najważniejszy był nauczyciel; ważne są metody aktywizacji uczniów, a zadaniem nauczyciela jest poznawanie indywidualnych zainteresowań dzieci oraz ich rozwijanie jak i pobudzanie ich do samodzielnej pracy

- kształtowania umiejętności - przekazywanie przez nauczyciela umiejętności samodzielnego zdobywania wiedzy; jest to przygotowanie uczniów do samokształcenia
- łączenia teorii z praktyką- nauczyciel powinien przygotować uczniów do racjonalnego wykorzystania własnych umiejętności i wiedzy
- trwałości wiedzy- konieczność wprowadzania wielu zabiegów dydaktycznych ułatwiających uczniom trwałe zapamiętywanie.

Wyżej wymienione zasady podkreślają rolę nauczyciela jako przekazującego wiedzę z programu nauczania, robiącego to w sposób efektywny i skuteczny, który umożliwia uczniowi jej przyswojenie i wykorzystanie. Rola nauczyciela w procesie kształcenia i wychowania podlega jednak ciągłym modyfikacjom, zależnie od zmian zachodzących w strukturze szkoły, treściach kształcenia i wychowania, metodach pracy. Ową rolę należy rozpatrywać nie tylko z punktu widzenia nauczyciela jako jednostki przeprowadzającej proces edukacyjny, ale również w powiązaniu z całym zespołem nauczycielskim.

A teraz jeszcze kilka zdań na temat roli nauczyciela przedszkola w procesie dydaktycznym (co jest szczególnym punktem zainteresowania autorek tego opracowania, ze względu na rodzaj naszej pracy zawodowej).

Dobry nauczyciel przedszkola oprócz tego, że powinien być przede wszystkim osobą, czyli człowiekiem, u którego na szczycie hierarchii wartości znajduje się drugi człowiek, to powinien posiadać określone predyspozycje psychiczne, które ułatwiają pracę w tak specyficznym miejscu jakim jest przedszkole. A. Klim-Klimaszewska zalicza do nich „opanowanie wewnętrzne, zrównoważenie psychiczne, takt, łatwość nawiązywania kontaktów i przyjaźni z dziećmi, zdolność przejmowania się losem dzieci i ich życiowymi trudnościami oraz umiejętność odczuwania pewnego zapału, entuzjazm wobec przejawów życia dzieci i przedszkola”

Od nauczyciela oczekuje się również odpowiednich cech osobowości, takich jak „życzliwy szacunek do dzieci, bezinteresowne zaangażowanie w ich sprawy, zrozumienie motywów zachowania dzieci, łatwość nawiązywania kontaktu z nimi, sprawiedliwe ich ocenianie i traktowanie, wiara w dziecko, cierpliwość i wytrzymałość, pracowitość i równowaga psychiczna, wrażliwość zawodowa oraz poczucie moralnej odpowiedzialności za losy dziecka”

Kompetentny nauczyciel przedszkola powinien dążyć do obiektywnego, trafnego poznania dziecka, do podmiotowej organizacji procesu opieki, wychowania i nauczania oraz do partnerskiego ułożenia relacji z rodzicami.

Posiadane kompetencje mają pomagać w organizowaniu pracy dydaktyczno-wychowawczej, która, aby przyniosła oczekiwane rezultaty, musi być prowadzona systematycznie.

Nauczyciel przedszkola musi być również osobą twórczą. Twórczego nauczyciela powinna cechować: stanowczość, silna motywacja, szerokie zainteresowania, zamiłowanie do pracy, upór w dążeniu do celu, inicjatywa, krytycyzm, wiara we własne siły, otwartość, wewnętrzne doskonalenie siebie, zawodowa mądrość i uczuciowość. Człowiek noszący miano nauczyciela twórczego musi być nauczycielem poszukującym, wytrzymałym i elastycznym. Do kompetencji niezbędnych do podjęcia twórczego wysiłku niezbędna jest również wiedza, umiejętności i doświadczenie wsparte odpowiednią motywacją i odpowiedzialnością za podjęte działania.

Chociaż posiadanie wszystkich tych cech u jednego człowieka jest mało prawdopodobnie, to posiadanie kilku z nich już sprzyja podejmowaniu działalności innowacyjnej, a zachodzące zmiany w oświacie powodują, że nauczyciel przedszkola powinien przyjmować na siebie funkcję wspierającą i wspomagającą rozwój dziecka. Wtedy obok twórczego nauczyciela, który na temat jednego problemu poszukuje wszystkich możliwych rozwiązań, pojawi się twórcze dziecko zdolne do podejmowania różnych działań, do próbowania i eksperymentowania, do samodzielnego radzenia sobie z różnorodnymi problemami związanymi z poznaniem świata i szukaniem w nim własnego miejsca.

Bibliografia:

1. Barnes D.: Nauczyciel uczniowie, WSiP, Warszawa 1989
2. Brzezińska A.: Swoboda czy przymus w wychowaniu, Styl pracy nauczyciela a rozwój indywidualności dziecka, Życie szkoły 1990
3. Gaul D.: Interakcja dziecko-dorosły, a własna twórcza aktywność dziecka, Życie szkoły 1987
4. Godlewski M.: Pedagogika, podręcznik akademicki „Przedmiot i zadania pedagogiki”, PWN, Warszawa 1974
5. Guz S.: Edukacja w okresie przemian, Warszawa 1996
6. Klim-Klimaszewska A.: Pedagogika przedszkolna
7. Kowalik –Olubińska M.: O otwartym stylu pracy nauczyciela, Życie szkoły 1999
8. Półturzycki J.: Dydaktyka dla nauczycieli, Toruń 1998
9. Suchodolski B.: Wychowanie dla przyszłości, PWN, Warszawa 1959
10. Waloszek D.: Wychowanie młodego człowieka, Zielona Góra 1995
11. Wołoszyn S.: Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku, Warszawa 1997